

ศึกษาวิเคราะห์หลักปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา

A Study and Analysis of the Philosophical Foundations of Education

สัญญา กลัดงาม

Sanya Klund-ngam

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School Mahamakut Buddhist University

E-mail: sanya.eng089@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 1 มกราคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 27 พฤษภาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 27 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

ปรัชญาการศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีบทบาทโดยตรงต่อการจัดการศึกษา โดยเฉพาะปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานั้น หมายถึงอุดมคติและอุดมการณ์ขั้นพื้นฐานที่ใช้เป็นหลักในการกำหนดทิศทางแนวทางและเป้าหมายของการจัดการศึกษา รวมถึงกระบวนการเรียนการสอนทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ พื้นฐานทางปรัชญาการศึกษาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนากรอบแนวคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาในภาพรวม และเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดรูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรในบริบทของโลกยุคใหม่ สำหรับบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและหลักการของปรัชญาการศึกษา โดยเน้นการวิเคราะห์แนวคิดของนักปรัชญาทั้งในโลกตะวันตกและในประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างองค์ความรู้ด้านปรัชญาการศึกษาในบริบทไทย พร้อมทั้งจำแนกแนวคิดของแต่ละทฤษฎีทางปรัชญาการศึกษาว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแนวคิดทางการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมและตอบสนองต่อความต้องการของการศึกษายุคปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ปรัชญาการศึกษา, แนวคิดของนักปรัชญา, การจัดการศึกษา

Abstract

The philosophy of education plays a critical role in guiding educational management, particularly through its influence on the formulation of educational foundations and values. Educational philosophy refers to the core ideals and ultimate principles that shape the

purpose, direction, and organization of educational systems. It provides a conceptual framework for setting educational goals, designing pedagogical methods, and structuring learning processes. As such, it serves as the cornerstone for determining the aims of education and shaping teaching and learning practices, which are increasingly essential in addressing the challenges of contemporary education. This article seeks to explore the definitions and essential principles of educational philosophy through an analysis of key ideas proposed by both Western philosophers and Thai scholars, whose contributions have significantly influenced the philosophical underpinnings of Thai education. It further classifies and compares various schools of educational thought, identifying their commonalities and differences. Ultimately, the study aims to apply these philosophical insights to enhance pedagogical practices, ensuring they align with fundamental educational principles relevant to the modern era.

Keywords: Philosophy of Education, Philosophical Thought, Educational Management

1. ความเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักการและปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาเป็นแนวคิดส่วนการศึกษาเป็นกานนำแนวคิดนั้นไปปฏิบัติให้บังเกิดผลตามองค์ประกอบของการศึกษา หรือการนำเอาปรัชญาทั่วไปมาจัดการศึกษาตามแนวทางปรัชญาการศึกษา ในยุคโลกาภิวัตน์มีการเปลี่ยนแปลงหลักการแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติอย่างมากมาทางด้านการศึกษา เพียงแต่อุดมการณ์ของการศึกษาในแง่ของปรัชญา ความเชื่อ และอุดมการณ์ยังดำรงคงอยู่เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนามนุษย์ สังคม มนุษย์ เพื่อบรรลุความเป็นมนุษย์ สูงส่งอันเป็นอารยะ การดำเนินการศึกษาทุกระดับจะสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น อยู่กับการนำไปปฏิบัติให้เป็นไปตามความเชื่อที่ถูกต้องเป็นจริงที่สุด เพื่อชีวิตและสังคมโดยแท้จริง

มนุษย์ทุกคนตระหนักดีว่าการศึกษามีความจำเป็นต่อมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย มนุษย์จึงพยายามศึกษาค้นคว้าหาคุณค่าให้กับชีวิตอย่างไม่เคยหยุดยั้ง ผลของการศึกษาเรียนรู้เอง ทำให้มนุษย์ค้นพบสิ่งต่างๆ มากมาย โดยสิ่งต่างๆ เหล่านี้คือบรรดาศาสตร์หลากหลายสาขาที่ได้เป็นแนวคิดความเชื่อที่ได้ศึกษาในปัจจุบัน

ปรัชญาการศึกษา ตามรูปศัพท์ หมายความว่า วิชาว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับการศึกษา ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาย่อมหมายถึงความรวมถึงทั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาเนื้อหา วิชาที่ให้ศึกษา วิธีการให้ศึกษา ปรัชญาการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทิศทางการศึกษาหากผู้บริหารการศึกษาหรือครูผู้สอนมีแนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาอย่างไร ก็จะสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ของการสอน เนื้อหาวิชาที่สอนและวิธีการสอนไปตามแนวทางที่ยึดถือหรือตามที่เห็นว่าเหมาะสม จากพัฒนาการของการศึกษาที่มีการวิวัฒนาการมาตามลำดับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะมองเห็นได้ว่ามนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัยกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา และวิธีการในการศึกษาแตกต่างกันไปหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า มนุษย์

จัดการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามยุค ตามสมัย ทั้งนี้แล้วแต่ความต้องการอันจำเป็นของสังคม และท้องถิ่นในยุคนั้นๆ

2. ความหมายเกี่ยวกับปรัชญา

คำว่าปรัชญา มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต แยกได้ 2 คำ คือ ปร คือ ประเสริฐ และ ชญา คือ ความรู้ เมื่อนำมารวมกัน (ปร + ชญา) เป็นปรัชญา แปลตามรากศัพท์ว่า ความรู้อันประเสริฐ

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ ปรัชญา ไว้ว่า ปรัชญาเป็นคำนามคือวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความเป็นจริง (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร, บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2556), หน้า 714)

คำว่า ปรัชญา แปลว่า วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Philosophy ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า Philosophos คำว่า Philos หมายถึง Loving หรือ ความรัก คำว่า Sophos หมายถึง wise หรือ wisdom ซึ่งแปลว่า ความรู้หรือความฉลาด ดังนั้น คำว่า ปรัชญา ตามความหมายในภาษาอังกฤษซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีก จึงแปลว่า Love of ธรรมะWisdom หรือ ความรักที่มีต่อความรู้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (องค์วรรณ ไวยากร) ทรงแปลคำว่า ปรัชญา จากภาษาอังกฤษคือ philosophy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคือ philosophia ซึ่งมีความหมายว่า Love of wisdom (ความรักในความรู้ หรือความสนใจใคร่รู้)

นอกจากนี้ คำว่า ปรัชญา นักปราชญ์ไทยและต่างประเทศ ได้ให้ความหมายไว้ มทั้งที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ที่เป็นเช่นนี้อาจมาจากการมองและการเน้นถึงสาระสำคัญหรือแก่นของปรัชญาแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงจุดหมายสำคัญก็มุ่งเน้นเรื่องความรู้เป็นหลัก โดยมีคำจำกัดความที่สำคัญดังนี้

ปรัชญา คือ ความคิดเห็นใด ๆ ที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ หรือสรุปแน่นอนไม่ได้ แต่ถ้าพิสูจน์ได้ลงตัวแล้ว เราก็จัดว่าเป็นศาสตร์ (จันงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, 2514), หน้า 2)

ความหมายจากคำว่า ปรัชญา แม้นักปราชญ์ทั้งหลายให้คำจำกัดความหรือความหมายที่คล้ายคลึง และแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม หากประมวลคำจำกัดความหรือความหมายเข้าเป็นกลุ่มแล้ว สามารถแยกได้ 2 กลุ่มความหมายดังนี้

1. ความหมายตามตัวอักษร คือความหมายที่มาจากคำแปลตามรูปศัพท์ของปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐ ในความหมายนี้ ปรัชญาคือ ความรู้ที่ครอบคลุมความรู้ทั้งหมดทุกศาสตร์ ทุกวิชา ซึ่งความหมายนี้มีลักษณะเป็นแม่แบบหรือเป็นพื้นฐานให้แก่ความรู้ทั้งหลายตรงกับคำนิยามว่า ปรัชญา คือศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย

2. ความหมายตามลักษณะของการนำไปใช้ คือ ความหมายที่อยู่ในรูปของทฤษฎี หลักการ ความคิด และคติความเชื่อต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การยึดคิดว่า กินเพื่ออยู่ มิได้อยู่เพื่อกิน แต่มีอีกคิดว่า เรื่องกินเรื่องใหญ่

ตายเรื่องกลาง คุณตะรางเรื่องเล็ก เป็นต้น ปรัชญาในความหมายตามลักษณะที่นำไปใช้นี้ มีความหมายและขอบเขตแคบ คือ มีความหมายจำเพาะเจาะจงเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี ดังนั้น ปรัชญาในความหมายที่สองนี้ จึงใช้เฉพาะบุคคลและสังคมแต่ละแห่งเท่านั้น

สรุปว่า คำว่าปรัชญาตรงกับภาษาอังกฤษว่า Philosophy มาจากรากศัพท์ว่า Philosophia เป็นคำภาษากรีกโบราณ ซึ่งมาจากคำว่า Philo แปลว่า ผู้รัก และ Sophia แปลว่า ความปรารถนา ดังนั้น คำว่า Philosophy จึงแปลว่า Loving of Wisdom เนื่องจากชาวกรีกโบราณมักเรียกตัวพวกเขาว่า Wise men เช่น Pythagoras (ราวปี 510 – 500 ก่อน ค.ศ.) ต้องการให้เรียกท่านว่า Love of wisdom หรือ philosopher จึงเป็นคำที่มาของคำว่า philosophy โดยสรุปแล้วคำว่า philosophy ตามความหมายของภาษา คือ ความรัก ความปรารถนา ความปรารถนาจะเป็นนักปราชญ์นั่นเองคือ การรู้ว่าตัวเองไม่ฉลาดแต่อยากฉลาด

3. ปรัชญาการศึกษาและทฤษฎีทางการศึกษา

ในยุคโบราณจนถึงปัจจุบันมีความหมายหลายความหมายที่เกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และกลุ่มประเทศที่มีทัศนคติแตกต่างกัน เพราะความเข้าใจไม่ตรงกัน จึงมีคำนิยามและความหมายของการศึกษา ดังนี้

การศึกษาเป็นการพัฒนาคน และการพัฒนาคนนั้น ย่อมมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง และเป้าหมายย่อมกำหนดด้วยคุณค่า แต่ของสิ่งเดียวกันมีค่าสำหรับแต่ละคนไม่เหมือนกัน ดังนั้น แต่ละคนจึงนิยามการศึกษาไม่เหมือนกัน สุดแต่ว่าผู้นิยามจะถือว่าอะไรเป็นคุณค่าสูงสุดของคน

การศึกษา มีความหมายแบ่งได้ 2 ประการ ได้แก่ 1) เป็นศาสตร์หรือวิชาการแขนงหนึ่ง และ 2) เป็นกระบวนการทางสังคม คือเป็นศาสตร์หรือวิชาการแขนงหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง การศึกษา หมายถึง ศาสตร์ หรือวิชาการแขนงหนึ่ง ที่รู้จักในชื่อต่าง ๆ กัน เช่น วิชาการศึกษา วิชาครู ครุศาสตร์ หรือศึกษาศาสตร์ เป็นต้น และศาสตร์หรือวิชาดังกล่าวนี้ประกอบขึ้นด้วยหมวดวิชา 3 วิชา ได้แก่ (1) หมวดวิชาพื้นฐานทางการศึกษา หรือหมวดวิชาที่ว่าด้วยทฤษฎี (2) หมวดวิชาที่ว่าด้วยระเบียบวิธีดำเนินการศึกษา (3) หมวดวิชาเฉพาะที่ว่าด้วยเทคนิค และการจัดการศึกษาตามระดับ และรูปแบบต่าง ๆ เช่น การศึกษาก่อนวัยเรียน การอนุบาลศึกษา การประถมศึกษา การอุดมการณ์ศึกษา การศึกษานอกโรงเรียน การอาชีวศึกษา และการศึกษาพิเศษ เป็นต้น (บรรจง จันทรสา, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : ไฮเดียนสโตร์), 2529). หน้า 13)

ส่วนในเรื่องกระบวนการทางสังคมนี้ ทางการศึกษาในฐานะกระบวนการทางสังคมนั้นสามารถแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ การศึกษาในทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกและการศึกษาในทัศนะของนักปรัชญาไทย ดังนี้

1. การศึกษาในทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก

นักปรัชญาการศึกษาทางตะวันตก ได้ให้คำนิยามของการศึกษาไว้ดังนี้

การศึกษา คือ ความสามารถที่จะทำให้ผู้เรียนรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ได้ในโอกาสที่เหมาะสมและพัฒนาสิ่งที่เป็ความงามและความสมบูรณ์ทุกอย่าง โดยผู้เรียนอาจทำให้เกิดขึ้นได้ทั้งในร่างกายและวิญญาณของเขา (เพลโต Plato 427-347 ปีก่อน ค.ศ.)

การศึกษา คือการสร้างสรรค์ให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ การศึกษาจะช่วยให้ความสามารถทางจิตวิญญาณของมนุษย์พัฒนาสูงขึ้น จนบรรลุถึงความจริง ความดี และความงาม (สุนทรียะ) อันสูงสุด ซึ่งจะส่งผลให้บรรลุความสุขสมบูรณ์ (อริสโตเติล Aristotle 384-322 ปีก่อน ค.ศ.)

การศึกษา ควรคำนึงถึงเสรีภาพ ความงอกงาม ความภูมิใจ และกิจกรรม (ของ ฌาคส์ รูซโซ Jean Jacques Rousseau ค.ศ.1712-1778)

การศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการ ๆ เปลี่ยนทางพฤติกรรม อันได้แก่การพัฒนาทางสติปัญญา การพัฒนาทางจิตใจ และพัฒนาการทางทักษะ (นักจิตวิทยาการศึกษา)

2. การศึกษาในทัศนะนักปรัชญาไทย

นักปรัชญาการศึกษาไทย หรือผู้เชี่ยวชาญทางสังคมวิทยา และผู้เชี่ยวชาญทางมานุษยวิทยาได้ให้นิยามเกี่ยวกับการศึกษาไว้ดังนี้

การศึกษา คือ การพัฒนาขั้น 5 คือ รูปหรือร่างกาย เวทนาหรือความรู้สึก สัญญาหรือความจำ สังขารหรือความคิด และวิญญาณหรือความรู้ (สาโรช บัวศรี,ความคิดบางประการทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: กรมการฝึกหัดครูกระทรวงศึกษาธิการ, 2526), หน้า 10-11)

การศึกษา หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหน้าที่ (ธรรมะ) เพื่อความรอดพ้นจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ อันได้แก่ ความทุกข์ทรมาน ความยุ่งยาก และความลำบากแก่จิตใจ ทำความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ (พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบูชา. 2519), หน้า 4)

การศึกษาคือสิกขา การสำเนียงข้อที่ต้องศึกษา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมมี 3 อย่าง คือ 1) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล 2) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต เรียกว่าสมาธิ 3) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา รวมเรียกว่าไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), 339) การศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อทำชีวิตให้เข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำจากปัจจัยภายนอกให้มากที่สุดและมีความเป็นใหญ่ในตัว สามารถกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้มากที่สุด

จากคานิยามและคำอธิบายความหมายของการศึกษาทั้งหมดข้างต้น กล่าวได้ว่าการศึกษาเป็นกระบวนการ เรียนรู้ การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา จึงมีหลายมิติ เช่นมิติของระดับการศึกษา ประเภทของการศึกษา หรือระบบการศึกษา การศึกษาจึงเป็นเรื่องที่มีหลายมิติที่จะต้องนิยามความหมายให้เข้าใจตรงกัน ถึงจะเข้าใจเรื่องการศึกษาที่แท้จริงจนถึงกระบวนการการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับบุคคล และสังคม โดยถือว่าผู้ศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ประเทศชาติ ดังนั้นการเรียนรู้ของคนในสังคมประเทศชาตินั้นเอง

4. พื้นฐานของการศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการของการสร้างรูปแบบของปัญหาเบื้องต้นของมนุษย์ที่ต้องการพิสูจน์ การศึกษาเป็นการทดลองและการปฏิบัติ โดยแนวคิดทางปรัชญาได้กลายมาเป็นรูปธรรมและสามารถทดสอบได้ แต่การตัดสินใจและการปฏิบัติต่าง ๆ ก็มักมาจากแนวคิดทางปรัชญาก่อนเสมอ พื้นฐานของการศึกษาเริ่มมาจากแนวคิดที่เป็นทฤษฎีว่า การศึกษามีหน้าที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติ และนี่เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของ ทฤษฎีการศึกษา แต่ปัญหาอยู่ที่ว่ามีทฤษฎีการศึกษาอะไรบ้างที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติ

อนึ่ง แนวคิดและทฤษฎีการศึกษาของนักการศึกษาต่างก็มีแนวคิดและทฤษฎีที่แตกต่างกันไป ตามความคิดทัศนคติของนักการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบันมีมากมายทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน เมื่อได้ประมวลแนวคิดของทฤษฎีต่าง ๆ เข้าด้วยกันแล้วเราสามารถแบ่งเป็น ทฤษฎีการศึกษาได้ 5 ทฤษฎีใหญ่ ๆ ดังนี้ ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิรัตนตรวาทนิยม ลัทธิอัตถิภาวะนิยม ลัทธิพัฒนาการนิยม ลัทธิสารัตถนิยม และลัทธิบูรณาการนิยม (เมธี ปิณฑานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 84) โดยมีความหมายและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาลัทธิรัตนตรวาทนิยม (perennialism)

ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายนี้เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของจักรวาลที่แสดงความหมายเรื่องของร่างกายและความรู้ไม่ใช่เป็นเรื่องของวิวัฒนาการของวัฒนธรรม แต่ความจริงและความรู้เป็นความแน่นอนและคงอยู่ของจักรวาล คือ มีความรู้อยู่แล้ว และเป็นความจำเป็นที่ต้องศึกษา เช่นความรู้ในเรื่องวิชาชีพและความรู้ทางอักษรศาสตร์ถือเป็นความจำเป็นและเป็นความรู้หลักที่มั่นคง

หลักใหญ่ของทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิรัตนตรวาทนิยม สรุปได้เป็น 6 หลักดังนี้

1. ธรรมชาติของมนุษย์จะเหมือนกันทุกหนแห่ง ดังนั้น การศึกษาควรเหมือนกันสำหรับทุก ๆ คน เพื่อมนุษย์จะได้เรียนรู้และตกลงกันได้ เมื่อใดที่มนุษย์ตกลงกันได้ภายใต้ความรู้แบบเดียวกัน ความคิดเห็นเหล่านั้นก็จะกลายเป็นความรู้เช่นเดียวกัน

2. มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล ดังนั้น มนุษย์ต้องใช้เหตุผลเพื่อเป็นส่วนสำคัญในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกผลบั้นปลายของมนุษย์ แม้มนุษย์จะมีอิสระ แต่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ที่จะปลูกฝังเหตุผล และควบคุมความต้องการของตน

3. งานการศึกษาเป็นงานที่จะให้ความรู้ที่สำคัญที่สุดจะเป็นสัจจะตลอดนิรันดร์ กล่าวว่าการศึกษานำแสดงถึงนัยของการสอน การสอนแสดงนัยของความรู้ ความรู้เป็นสัจจะ สัจจะในทุกหนแห่งย่อมเหมือนกัน ดังนั้น การศึกษาก็ควรเป็นสัจจะที่เหมือนกันไม่ว่าจะอยู่แห่งไหนใด ดังนั้น การศึกษาควรจะต้องแสวงหาทางที่ไม่เพียงแต่จะปรับปรุงเจกบุคคลให้เข้ากับโลกได้เท่านั้น แต่ต้องแสวงหาว่าอะไรที่เป็นจริง การปรับตัวและถือสัจจะถือเป็นผลบั้นปลายของการเรียนรู้

4. การศึกษาไม่ใช่เป็นการเลียนแบบชีวิต แต่เป็นการเตรียมเพื่อชีวิต โรงเรียนไม่อาจเป็นสภาพที่แท้จริงของชีวิตได้ โรงเรียนเป็นเพียงการจัดเตรียมอย่างมีศิลปะ เพื่อที่จะให้นักเรียนได้คุ้นเคยกับความก้าวหน้า

ที่ติงามที่สุดของวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม งานของโรงเรียนต้องสร้างค่านิยมของวัฒนธรรมที่มีอยู่และมุ่งให้เกิดความเจริญต่อไปด้วยความอุตสาหะของนักเรียนเอง

5. นักเรียนควรได้รับการสอนวิชาเบื้องต้นที่จะทำให้นักเรียนคุ้นเคยกับความมั่นคงแน่นอนของโลก และนักเรียนไม่ควรได้รับการเร่งรัดให้เรียนในสิ่งทีดูเหมือนว่าจะสำคัญสำหรับวัยของนักเรียนในขณะนั้น นักเรียนควรได้เรียนภาษาของตนเอง ภาษาอื่น ๆ รวมทั้งวิชาการต่าง ๆ เช่นประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ปรัชญาและจิตรศิลป์ เป็นต้น

6. นักเรียนควรจะได้เรียนนิเวศวิทยา ปรัชญา ประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ตลอดชีวิตของมนุษย์ได้พยายามอดอ้างและแสดงความทะเยอทะยานในความเจริญทางวิชาการด้านเหล่านี้มากที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีการศึกษาฝ่ายนี้มีผู้กล่าวคัดค้านว่า เป็นทฤษฎีการศึกษาเฉพาะคนชั้นสูงที่มุ่งความสำคัญที่ปัญญา แต่ในสภาพความเป็นจริงเด็กที่มีได้มีปัญญาตามฝ่ายนิรันดรวาทนิยมกล่าวไว้ก็สามารถเป็นพลเมืองที่ดีได้ และเป็นบุคลากรที่ทำงานสร้างผลผลิตให้กับสังคมในด้านต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เพราะปัญญาหรือความฉลาดเป็นเพียงปัจเจกภาพอย่างหนึ่งของมนุษย์เท่านั้น

2. ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม (existentialism)

ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายนี้เป็นทฤษฎีสมัยใหม่ที่มีแนวคิดต่างไปจากฝ่ายนิรันดรวาทนิยม ทฤษฎีนี้ไม่เห็นด้วยกับความเชื่อที่ว่า มนุษย์มีได้มีธรรมชาติที่ตายตัว แต่มนุษย์มีธรรมชาติและความเป็นอยู่เป็นไปตามการเลือกของมนุษย์เองเพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาอัตถิภาวนิยมถือว่านักเรียนมีธรรมชาติของนักเรียนเอง มีมโนธรรม มีความนึกคิด แต่มโนธรรมนี้สืบเนื่องมาจากสภาพทางชีววิทยาและมีจิตเป็นศูนย์กลาง ธรรมชาติของผู้เรียนสามารถทำการศึกษได้โดยอาศัยหลักของจิตวิทยา ทฤษฎีฝ่ายนี้มุ่งที่มีบทบาทของบุคคลมากกว่าฝ่ายที่เน้นเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี (เมธี ปิณฑานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 87)

ฝ่ายลัทธิอัตถิภาวนิยมเห็นว่าโลกแยกออกจากมนุษย์ โลกเป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่และมนุษย์อาศัยอยู่ และการอยู่ของมนุษย์ ๆ ต้องเป็นผู้จัดการตนเองให้สามารถอยู่ในโลกได้

3. ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยม (progressivism)

ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญานี้กำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยมีแนวทฤษฎีว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ให้บริการแก่มนุษย์ ค่านิยมต่าง ๆ ทางด้านวิชาการเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกบุคคล ซึ่งการศึกษามีหน้าที่ที่จะต้องสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นในตัวบุคคล เนื้อหาวิชาจะต้องปรับให้เป็นความรู้ของมนุษย์ โดยเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของโลก และโดยให้เป็นไปหรือเหมาะสมกับสภาพทางชีววิทยา ทฤษฎีธรรมชาติของมนุษย์ และตามหลักจิตวิทยา

หลักใหญ่ของทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิพัฒนาการนิยมมีอยู่ 6 ประการด้วยกันคือการศึกษาเป็นชีวิต ไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต หลักนี้ยึดถือว่าการมีชีวิตอยู่อย่างฉลาดจะต้องเกี่ยวข้องกับการตีความหมายของ

ประสบการณ์ และการปฏิรูปประสบการณ์ นักเรียนควรจะต้องอยู่ในสภาพการณ์ที่เหมาะสมกับวัยของเขา อันเป็นประสบการณ์ที่นักเรียนจะต้องดำเนินต่อไปสู่ผู้ใหญ่

การเรียนรู้ต้องสัมพันธ์โดยตรงกับความสนใจของนักเรียน นักการศึกษาฝ่ายลัทธิพัฒนาการนิยมมุ่งที่เด็กเป็นศูนย์กลาง กระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงเด็กเป็นรายบุคคล

การเรียนรู้ในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ต้องกระทำด้วยวิธีการแก้ปัญหา ทฤษฎีการศึกษานี้ไม่ยอมรับความคิดที่ว่า การเรียนรู้ประกอบด้วย การยอมรับความรู้ที่เป็นแก่นสารในรูปแบบนามธรรมที่ครูบรรจุใส่เข้าไปในจิตของนักเรียน ความรู้จะต้องเป็นเครื่องมือเพื่อจัดประสบการณ์ เพราะถ้าความรู้มีนัยสำคัญต่อมนุษย์แล้ว เราก็ต้องกระทำบางสิ่งบางอย่างต่อความรู้นั้นได้ นั่นคือนำมาประสานเข้ากับประสบการณ์ นั่นเอง

บทบาทของครูต้องไม่ใช่ให้เด็กทำตาม แต่ครูต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำ นักเรียนต้องสามารถตัดสินใจได้เองว่าจะเรียนอะไรตามความปรารถนาและความต้องการ นักเรียนควรได้รับการอนุญาตให้วางแผนการพัฒนาตนเอง โดยมีครูเป็นผู้แนะแนวการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง

โรงเรียนต้องส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานกันมากกว่าที่จะเน้นเรื่องการแข่งขัน ฝ่ายลัทธิพัฒนาการนิยมเห็นว่าความรักและความเป็นมิตรต่อกันเป็นสิ่งที่เหมาะสมในการศึกษามากกว่าการแข่งขันกันระหว่างบุคคล แต่ถ้าหากมีการแข่งขันก็ให้นักเรียนสามารถแข่งขันกันเอง เพื่อเป็นการกระตุ้นการเรียนรู้ได้ยอมรับหลักการประชาธิปไตยที่จะส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ และการแสดงออก ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความเจริญงอกงามที่แท้จริง

ดังนั้น ประชาธิปไตย ความเจริญงอกงาม และการศึกษา จึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกัน ในการที่ครูจะสอนเรื่องประชาธิปไตยแก่นักเรียนนั้น โรงเรียนจะต้องมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน (เมธี ปิลันธนาพันธ์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 89)

4. ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาลัทธิสารัตถนิยม (essentialism)

ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมนี้จะยึดถือว่า วัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญที่จำเป็น และชาติมิได้ที่จะต้องสอนอย่างมีระบบให้กับทุกคนให้มีความก้าวหน้าและมีมาตรฐาน ผู้ใหญ่จะต้องมีส่วนรับผิดชอบโดยตลอดในการที่จะแนะแนวการศึกษาให้กับเยาวชน วัฒนธรรมในที่นี้หมายถึงความรู้ต่าง ๆ ทักษะ เจตคติ และอุดมคติอื่น ๆ

ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมมีความคล้ายคลึงกับฝ่ายลัทธินิรันดรวาทนิยมตรงที่ยึดว่าการศึกษามุ่งเน้นที่การพัฒนาวินัยของจิต และไม่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับความสนใจของนักเรียน ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายนี้ถือว่า จิตใจของนักเรียนเปรียบเสมือนเรือสำเภาที่จะต้องได้รับการบรรทุกความรู้ที่ครูจะใส่เข้าไป ความแตกต่างระหว่างบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของจิตที่จะรับเอาความรู้เหล่านั้น มนุษย์มีความจำเป็นเบื้องต้นที่จะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่มนุษย์พึงต้องรู้ หรือพิจารณาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษา ดังนั้น ปรัชญาฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมนี้จึงให้ความสำคัญในการศึกษา 3 ประการดังนี้

1. ตรวจสอบสาระและเนื้อหาของหลักสูตรเสียใหม่

2. แยกแยะสิ่งที่เห็นว่าเป็นความจำเป็นและเป็นประโยชน์ และสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นและไม่อยู่ในโปรแกรมการเรียนการสอน

3. สร้างอำนาจของครูในชั้นเรียนขึ้นใหม่

สรุปว่า ทฤษฎีการศึกษาฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมมีส่วนคล้ายคลึงกับฝ่ายลัทธิรัตนตรวาทนิยม และมีส่วนต่างกันหลายประการ เช่น การเน้นในเรื่องการศึกษาที่ก่อให้เกิดปัญญามีน้อยกว่าฝ่ายลัทธิรัตนตรวาทนิยม เพราะฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมเห็นว่าความแท้จริงต่าง ๆ นั้นสามารถปรับให้เข้ากับปัจเจกบุคคลทางด้านร่างกาย และสภาพแวดล้อมทางสังคมของผู้เรียนได้ และแทนที่จะเห็นว่าความเจริญก้าวหน้าของอดีตเป็นสิ่งที่ควรยึดถือตลอดไป แต่ฝ่ายลัทธิสารัตถนิยมจะให้ความสำคัญแก่ความเจริญก้าวหน้าของอดีตเป็นเพียงความรู้ที่จะช่วยในการศึกษาหาความรู้ในปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบัน (เมธี ปิลันธนา นนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 95)

5. ทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาลัทธิบูรณาการนิยม (reconstructionism)

ทฤษฎีการศึกษาแนวนี้อาศัยความเชื่อที่ว่ามนุษย์มีนัยสำคัญที่จะสามารถวางแผนและควบคุมสังคมของตน ในสังคมประชาธิปไตย การวางแผนและการควบคุมสังคมนี้อาจทำได้ตามความสนใจของประชาชน ดังนั้น โรงเรียนจึงมีนัยสำคัญในการที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและควบคุมสังคม

หลักใหญ่ของทฤษฎีการศึกษาฝ่ายบูรณาการนิยม แบ่งได้เป็น 5 หลักใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ (เมธี ปิลันธนา นนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 96)

การศึกษาจะต้องเป็นการสร้างระเบียบของสังคมใหม่ เพื่อให้ค่านิยมเบื้องต้นของวัฒนธรรมมีความสมบูรณ์ขึ้น และขณะเดียวกันก็ให้เข้ากันได้กับสังคมและกำลังทางเศรษฐกิจของโลกยุคใหม่ สังคมใหม่จะต้องเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ซึ่งสถาบันและทรัพย์สินสมบัติจะถูกควบคุมโดยประชาชนเอง อะไรก็ตามที่จะมีผลต่อความสนใจของประชาชนโดยทั่วไป เช่น เรื่องบ้านญาติ สุขภาพ การอุตสาหกรรม เหล่านี้ จะต้องอยู่ในความรับผิดชอบของผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งขึ้นมาเด็ก โรงเรียน และการศึกษา เป็นเงื่อนไขของสังคมและเป็นพลังของวัฒนธรรม ชีวิตที่เจริญด้วยอารยธรรมเป็นชีวิตเพื่อชนกลุ่มใหญ่และโดยชนกลุ่มใหญ่ ดังนั้น ชนกลุ่มใหญ่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการศึกษา การศึกษาไม่เพียงแต่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสังคมเท่านั้น แต่ยังทำให้ปัจเจกบุคคลเรียนรู้ที่จะได้เข้าร่วมในการวางแผนสังคมด้วย ครูจะต้องเชื่อและไว้วางใจนักเรียนในความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาตามแนวของการปฏิรูป แต่ครูจะต้องทำภายใต้กระบวนการของประชาธิปไตยวิถีทาง และผลบั้นปลาย ของการศึกษาจะต้องจัดขึ้นใหม่เพื่อให้สนองความต้องการของวัฒนธรรมในปัจจุบัน และตามการค้นพบของพฤติกรรมศาสตร์

5. บทสรุป

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาประยุกต์ เพราะนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ มาประยุกต์ใช้กับการศึกษา จึงเรียกว่าปรัชญาการศึกษา ปรัชญาการศึกษามีความสัมพันธ์กับมนุษย์ โดยมุ่งให้มนุษย์เจริญงอกงามเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นปรัชญาการศึกษานับเป็นเครื่องช่วยในการคิดหรือวิเคราะห์หาหลักการและวิธีการที่ดีที่สุดมา

ใช้ให้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยแบ่งเป็นทฤษฎีการศึกษาตามแนวปรัชญาต่างๆ ได้ 5 ทฤษฎี มีหลักการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป พอสรุปเป็นแนวคิด วิเคราะห์ แยกแยะ ใจความสำคัญได้ ดังนี้

1. ลัทธิรัตนตรวาทนิยม มีจุดมุ่งหมาย ปลุกฝังอำนาจที่มีเหตุผลและมุ่งให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ
2. ลัทธิอัตถิภาวนิยม มีจุดมุ่งหมาย แสวงหาความหมายของการเป็นอยู่หรือมีอยู่ของตนเอง
3. ลัทธิพัฒนาการนิยม มีจุดมุ่งหมาย สะท้อนความคิดเพื่อการแก้ปัญหาสังคมประชาชนที่เป็น

ประชาธิปไตยและความเจริญงอกงาม

4. ลัทธิสารัตถนิยม มนุษย์ต้องมีความเป็นเลิศทางวิชาการและปลุกฝังปัญญา และ
5. ลัทธิบูรณาการนิยม มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระเบียบของสังคมประชาธิปไตยที่เป็นอุดมคติ

จากแนวคิดทฤษฎีการศึกษาทั้ง 5 ทฤษฎีนี้ จะเห็นว่านักการศึกษาต่างมีแนวคิดและทฤษฎีที่แตกต่างกันไป โดยที่นักการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบันมีมากมายและแต่ละท่านบ้างก็มีทฤษฎีเป็นของตนเอง บ้างก็อิงทฤษฎีอื่นหรือบ้างก็เสริมต่อจากทฤษฎีอื่น มีทั้งทฤษฎีที่คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกันก็มีมาก แต่ทั้งนี้ก็เป็นไปเพื่อการพัฒนามนุษย์ และสังคมทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

กิตติมา ปรีดีติลล. (2520). **ปรัชญาการศึกษา**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2514). **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**. แพร่วิทยา.

บรรจง จันทรส. (2529). **ปรัชญาเบื้องต้น**. โอเดียนสโตร์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 9). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2519). **การศึกษาคืออะไร**. ธรรมบูชา.

เวทย์ วิศทเวทย์. (2522). **ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต**. อักษรเจริญทัศน์.

เมธี ปิณฑนันทน์. (2523). **ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู** (พิมพ์ครั้งที่ 1). ไทยวัฒนาพานิช.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2555). **พื้นฐานปรัชญาการศึกษา: ภูมิปัญญาของตะวันออกและตะวันตก**. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** (พิมพ์ครั้งที่ 2). นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2555). **ปรัชญาการศึกษาการศึกษา**. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์.

สาโรช บัวศรี. (2526). **ความคิดบางประการทางการศึกษา**. กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.